

RESURSSIEN KÄYTÖN RENESSANSSI – KOHTI 1,5-ASTEISTA ELÄMÄNTYYLIÄ

MINNA AUTIO

Kotitaloustieteessä tarkastellaan hyvän elämän ja kotien hyvinvoinnin edellytyksiä. Tutkimuksessa ja opetuksessa kysytään, miten meidän tulisi asua, syödä ja kuluttaa. Ilmastonmuutos on asettanut globaalin yhteisön tähtäimen 1,5-asteiseen elämäntyyliin, mikä haastaa myös kotitaloustieteilijät kehittämään kestävyys-, kuluttaja- ja ruokakasvatusta.

Kotitaloustiede tutkii kotitalouksien arjen toimintaa, kuten rahankäyttöä, ruuanlaittoa, asumista ja perhe-elämää. Arki on toisteista, rutiinia ja kotitöiden puurtamista päivästä toiseen. Puhtaat vaatteet ja puhdas iho, ateriat ja katto pään päällä vaativat työtä, suunnittelua, osaamista sekä taloudellisia resursseja.

Kotitalousopetus pohjaa tieteenalan tuottamaan tutkimustietoon ja vastaa siten hyvinvoinnin tuottamisen edellytyksiin. Kotitaloustaloustieteessä on olennaista, mitä ja miten tulevat sukupolvet oppivat kotitalousopetuksessa, millaisia tietoja ja taitoja kotitalousopettaja välittää nuorille ja miten opettajat ja oppilaat luovat yhteisesti jaettavaa tietoa sekä ymmärrystä arjen ilmiöistä.

Kotitalousopetuksen tavoite on antaa valmiuksia nuorelle nykyhetkeen ja tulevaisuuteen. 25-vuotiaana valmistuva kotitalousopettaja on työelämässä arviolta 40 vuotta. Vaikka vuosi 2058 tuntuu kaukaiselta, ilmaston muutoksen torjumisen näkökulmasta aika on lyhyt. Hallitustenvälisen ilmastomuutospaneelin IPCC:n (2018) raportti linjaa, että ilmaston lämpeneminen voidaan rajata 1,5-asteeseen, jos maailmanlaajuiset nettopäästöt kytetään leikkaamaan nollaan vuoteen 2050 mennessä. Opettajat ovat siis koko työuransa ratkaisemassa ilmastohaastetta ja tavoitteena on eläköityä korkeintaan 1,5 astetta lämpimämmällä maapallolla.

Ekologinen humanismi ja resurssit

Kotitaloustieteen perustaja, yhdysvaltalainen kemisti Ellen H. Richards (1842–1911) painotti inhimillisen elämän tasapainoista suhdetta ympäristöön sekä hyvää elämää. Richards muotoili niin sanotun inhimillisen ekologian mallin (*Human Ecology*), jossa otetaan huomioon ihmisen ja luonnon vuorovaikutussuhde. Hän muistutti, että ihminen ei ole universumin keskipiste. Kemistinä Richards oli huolissaan ilman, veden ja ruuan puhtaudesta (Richards ja Woodman 1900). Hän arveli, että teknologisoituva yhteiskunta horjuttaisi ekologista tasapainoa (Richardson 2002). Nykyisin Richardsia pidetään ekofeminismin teoreetikkona.

Kotitaloustiede voidaan käsitteenmäärittelyltään ja lähestymistavoiltaan lukea kestävyystieteeksi. Kotitaloustiedettä leimaa monitieteisyys: talous-, yhteiskunta- ja kasvatustieteen lisäksi se pohjaa teoriaperinteeltään myös luonnontieteisiin. Osa tutkijoista kutsuukin tieteenalaa arjen luonnontieteeksi, toiset taas arjen ihmistieteeksi.

Oppihistoriallisesti kotitaloustiede käy kiinteää vuoropuhelua taloustieteen keskustelujen kanssa. Tieteenalan merkittävimmät (nais)talusteoreetikot ovat Hazel Kyrk (1923), Margaret Reid (1934) ja Elizabeth Hoyt (1938). He olivat kriittisiä valtavirtateoriaa kohtaan ja toivat esiin kotitaloustyön ja kulutuksen yhteiskunnallisen merkityksen sekä naisten aseman taloudessa. Kyrk

painotti myös kuluttajakasvatusta seuraten pragmatisti, kasvatustieteilijä John Deweyn ajattelua. Kyrkin mukaan kuluttaja kykenee reflektoimaan valintojaan kriittisesti. Viime vuosina kotitaloustieteilijöiden ansiot on omittu myös markkinointitieteeseen, jossa Kyrk ja Hoyt on nostettu alan pioneereiksi (Tadajewski 2013; Parsons 2013).

Ekonomia, ekologia ja managerointi

Säästäväisyys-, taloudellisuus- ja kuluttajakasvatuksen tavoitteet ovat aina olleet keskeinen osa kotitalousopetusta. Tohtori ja kotitalousopettaja Katri Laine julkaisi vuonna 1927 teoksen *Kotitalouteni – oppikirja kansakouluille*, jossa hän totesi ”... ettei riittänyt se, että opin kotia hoitamaan, vaan minun piti myöskin oppia *tekemään suunnitelmia* ja ennen kaikkea *ajattellemaan*.” (mt., 8.)

Liiketaloustieteen vaikutus kotitaloustieteen näkyvä tieteelliseen liikkeenjohdon oppien, kuten resurssien hallinnan (*Family Resource Management*, Goldsmith 2005) tai suomennettuna voimavarojen hallinnan soveltamisena. Johtamisella (manageroinnilla) on kotitaloustieteessä tarkoitettu suunnittelu- ja päätöksentekojärjestelmää, jonka avulla kotitalouden resurssit pyritään käyttämään optimaalisesti. Yksilörationaalisen toiminnan, tehokkuuden ja hallinnan pohtiminen on vaihtunut kollektiivisten toimintojen, rutiinien ja käytänteiden tutkimiseen (Torkkeli ym. 2018).

Liikkeenjohdon *management*-termi juontaa kuitenkin juurensa kotitalouteen. Ranskankielen sanaa *ménage* viittaa huusholliin, kodinhoitoon, kotitalouteen, perhe- ja ruokakuntaan ja taloon, talon ja talouden pitoon (*housekeeping*). Ydinperhe on historiallisesti varsin nuori ilmiö ja kotien hyvinvointia tuotettiinkin pitkään tehokkaimmin resurssien yhteiskäytöllä.

Ihminen tarvitsee elääkseen erilaisia resursseja, kuten rahaa, materiaa, energiaa, aikaa sekä niihin liittyvää osaamista ja taitoja. Kotitalous lukeutuu koulussa taito- ja taideaineisiin, joissa tieteellinen tieto muovautuu osaamiseksi ajattelun ja toiminnan, kuten käsillä tekemisen, kautta. Taideainenäkökulmasta ruokaan ja asumiseen liittyy myös esteettisyyttä, kuten ruuan esillepano tai kodin sisustaminen – kotitaloustaiteilijuus on tieteilijyyden rinnalla osa kotitalousopettajan ammattitaitoa.

Rajalliset resurssit ja ihmiskeskeinen luontosuhde

Tieteen tehtävä on ratkaista ongelmia ja kyseenalaistaa itsestäänselvyyksiä. Kotitaloudet kuluttavat merkittävän osan luonnonvaroista, joiden käyttö ei ole ekologisesti eikä taloudellisesti kestävä. Elämme globaalia talous- ja luonnonvaravallan aikaa. Yksittäisen kotitalouden kohdalla se voi tarkoittaa ylivelkaantumista tai välinpitämätöntä resurssien käyttöä. Mikään ei ole turhempaa kuluksena kuin vanhentunut, avaamaton jauhelihapakkaus sekajäteastiassa: ruokajäte tai ruokahävikki ei ole kompostoitumassa, lihantuotanto kuluttaa merkittävän määrän luonnonvaroja ja eläinproteiiniin tuotanto on muutenkin kiistanalaista.

Luontosuhdettamme *määrittää* ihmiskeskeinen (antroposentrinen) ajattelu, jossa luontoa hallitaan ja hyödynnetään ihmistä varten, ei elämäkeskeinen (biosentrinen) luontosuhde, jossa kunnioitetaan kaikkien elollisten olemassaoloa ja halua elää. Näiden kahden luontosuhteen välinen kiista ilmenee tässä ajassa esimerkiksi hyönteisravinnon syömisessä. Sirkkojen syönti nähdään tuotantoeläinproteiinia ekologisempänä ja mahdollisesti eettisempänä vaihtoehtona, mutta se perustuu edelleenkin ihmiskeskeiseen ajatteluun.

Planeettamme aikakauden voi geologisesti määritellä antroposeeniseksi (Steffen ym. 2011), mikä tarkoittaa sitä, että ihmisen toiminta on teollistumisen myötä muuttanut maapalloa pysyvästi. Tulevaisuuttamme hallitsevatkin niukkenevat resurssit, perustarpeiden tyydyttämisen vaikeutuminen. Nälkä, jano tai suojan puute eivät kiusaa vaurasta keskiluokkaa, ainakaan vielä. Eurooppaan pyrkiville pakolaisille ne ovat jokapäiväinen haaste.

Lukutaidosta tajuihin

Erilaisten lukutaitojen, kuten medialukutaidon, merkitystä on viime vuosina korostettu lasten ja nuorten kasvatuksessa. Lukutaidon tärkeys meille suomalaisille piirtyy mielikuvii Aleksis Kiven seitsemässä veljeksessä, joiden aakkosoppia ja lukemisen taitoa siivitettiin ankaralla kurilla. Seuraavassa otteessa *Seitsemästä veljeksestä* lukkari yhdistää jännittävällä tavalla lukutaidon ja koulu-ruokailun:

Syökää, te puuhevoset, möykyttäkää kuin märehivät pukit tarhasa. Mutta muistakaa, tämän aterian perästä ei pidä tuleman huulilenne yhtään suuruksen murenata ennen kuin aapisto on päässä, te visa-kalloiset sonnit. Tunnin annan teille atrian-ajaksi. (Kivi 1873/2000, 50–51)

Lukkarin pedagoginen ratkaisu ei istu nykyisiin oppimisen ihanteisiin – nälän voimalla ei lukutaitoa edistetä. Myönteistä kuitenkin on lukkarin antama tunnin lounastauko. Nykyisissä valtion ravitsemusneuvottelukunnan kouluruokailusuosituksissa *Syödään ja opitaan yhdessä* (2017) suositellaan aterioinnin vähimmäisajaksi 30 minuuttia ja lisäksi suositellaan 10–15 minuutin ulkoilu- ja liikuntahetkeä.

Nykynuorille tulisi opettaa lukuisa määrä erilaisia lukutaitoja, kuten digitaalinen lukutaito, teknologialukutaito, ympäristölukutaito, visuaalinen lukutaito, tieteen lukutaito ja kotitaloustieteelliset ruuan, terveyden ja talouden lukutaidot. Nämä taidot eivät kuitenkaan tunnu saavan aikaan riittävää muutosta käyttäytymisessä. Terveyden ja syömisen lukutaitoa ovat rasittaneet liiallinen normatiivisuus – oikein tekemisen perinne. Tutkijat ovat huomanneet, että terveydenlukutaitoa löytyy, mutta tietojen ja taitojen käyttö arjessa tuottaa haasteita ja suoranaista ahdistusta. Nuorisotutkijat (Hoikkala ym. 2005) kehittivät terveystaju-käsitteen kuvaamaan sitä, miten käyttäytyminen rakentuu yhteisöllisesti sosiaalisissa, kulttuurisissa ja yhteiskunnallisissa konteksteissa.

Ruoka-, materiaali- ja rahantaju

Ruokatutkijat ovat jatkaneet keskustelua ja kehittäneet puolestaan ruokatajun käsitteen. Sen avulla he ovat etsineet keinoja siihen, miten ihmiset saataisiin hahmottamaan ja ymmärtämään syömisen tilanne- ja kokemussidonnaisuus (Janhonen ym. 2018). Tutkijat ovat tuoneet esiin, että ihmisillä tulisi olla kykyä arvioida ja soveltaa ruokaan ja syömiseen liittyviä tietoja ja taitoja osana muuttuvia elämäntilanteita – maapalloa unohtamatta. Myös liiallisesta oikein syömisestä on haluttu irrottautua. Ravitsemussuositukset ja ruokaympyrät eivät edistä terveellistä syömistä, ellei niiden merkitystä ymmärretä. Ruokataju kutsuukin esiin oppimisen teorioita sekä omaehtoista ja yhteisöllistä toimijuutta. Ruokatajun edistäminen voi olla osa ekologista käyttäytymismuutosta, kuten ruokahävikin ehkäiseminen.

Merkittävin menoerä kotitalouksille on kuitenkin asuminen, johon kytkeytyvät niin kotien lämmittämiseen kuluva energia kuin erilaisten materiaalien käyttö. Kotien energia-, kemikaali- ja jopa lääkekasvatukselle on tarvetta ympäristö- ja hyvinvointiongelmien ratkaisemisessa.

Kotien ”tavarataivaan” eli materiasuhteen ymmärtämiselle tarvittaisiin uusia tulokulmia, esimerkiksi yhdistettyinä oppimisen teorioihin. Olemme tutkijaryhmän kesken hahmotelleet materiaalitajun käsitettä (Närvänen ym. 2018) ruojatajasta innostuneina. Kuluttajat joutuvat päivittäin pohtimaan materiaalien ja resurssien käyttöä arkielämässään: Kuinka usein vaatteita tulisi pestä? Millaisia tilaratkaisuja asuintoihin tulisi suunnitella? Miten lihan syöntiin tulisi suhtautua? Kuinka paljon erilaisia materiaaleja kodeissa tarvitaan sekä miten niitä käytetään ja huolletaan? Lähitieteenalana käsityötiede nivoutuu luontevasti materiaaliymmärryksen tulkitsijana kotitaloustieteen kanssakulkijaksi.

Kotitaloudet ovat merkittävä taloudellisten resurssien käyttäjiä – säästäjiä, investoijia ja kuluttajia. Velkaantumisen ja maksuhäiriöiden lisääntyessä vaatimukset talouden lukutaidon opetuksesta kouluissa ovat voimistuneet. Rahantajun pedagoginen kehittäminen olisi kotitaloustieteessä tärkeä uusi avaus. Kuluttajakasvatuksen teoretisoinnille ja empiirisille sovelluksille on tarvetta ja kysyntää.

Mitä resurssien käytön renessanssi tarkoittaa?

Materian ja energian käyttömme on moninkertaistunut sadan vuoden aikana. Kulutuksen kasvu haastaa länsimaista elämäntapaamme ja erityisesti lähivuosien välttämätöntä kestävyysmuutosta. Kotitaloustieteen perustajan Ellen Richardsin huoli puhtaasta ilmasta, vedestä ja ruuasta on yhä ajankohtainen, ellei jopa ajankohtaisempi. Tänä päivänä myös perustarpeiden riittävyys ja niiden globaalisti tasa-arvoinen jakaantuminen ovat yhä suurempi ongelma.

Renessanssilla tarkoitetaan uudesti syntymistä. Renessanssin ajanjaksoon puolestaan liitetään sivistys, humanismi ja oppineisuus. Tarvitsemme väistämättä kulttuurin muutosta – arvojen, talouden sekä resurssien käytön uudelleenmuotoilua. 2000-luvun alussa keskustelimme kestävästä tie-

toyhteiskunnasta ratkaisuna ympäristöhaasteeseen. Nyt keskustelemme kierto- ja biotaloudesta – resurssien entistä kestävämmästä käytöstä.

Kotitaloustieteessä on aika vahvistaa resurssien käytön teoreettista uudelleenarviointia ja -ymmärtämistä sekä kestävä arjen tavoittelua ja muotoilua. Resurssien käytön uudelleenymmärtäminen merkitsee ilmastomuutoksen aikakaudella syventymistä siihen, miten, minkä verran ja millaisilla taidoilla ihmiset rakentavat kestävää hyvinvointia.

Miten resurssien taju liitetään kotitalousopetukseen? Kriittisen, omaa työskentelyä ja oppimisen menetelmiä analysoivan ja kehittävä kotitalousopettajan tulisi kysyä ja etsiä vastauksia esimerkiksi siihen, millaista materiaalien tuntemusta kodeissa tarvitaan nyt ja tulevaisuudessa, miten tekoäly ja robotit muuttavat asumista ja ruuanlaittoa sekä millaista osaamista yläkoululaisilla on ja miten heidän kanssaan voidaan yhdessä rakentaa kotitalouden tietoperustaa sekä ymmärrystä arjen ilmiöistä.

Ruoka- ja kuluttajakasvatuksen rinnalla kotitaloustiede ja -opetus tarvitsevat yhä enemmän edellä esitettyjen resurssihaasteiden ymmärtämistä kestävyyskasvatuksena, jossa pohditaan tulevaisuuden ruoka-, materiaali- ja rahantajua.

Kirjallisuus

Goldsmith, E. B. (2005) *Resource management for individuals and families* (3. p.). Belmont, CA: Wadsworth.

- Hazel Kyrk (1923) *Theory of Consumption*. Boston: Houghton Mifflin, Company.
- Hoikkala, T., Hakkarainen, P. ja Laine, S. (toim.) (2005) *Beyond health literacy. Youth cultures, prevention and policy*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisotutkimusseura ja Stakes.
- Hoyt, E. E. (1938) *Consumption in Our Society*. New York: McGraw-Hill.
- Janhonen, K., Torkkeli, K. ja Mäkelä, J. (2018) Informal learning and food sense in home cooking. *Appetite* 130, 190–198.
- Kivi, A. (1873/2000) *Seitsemän veljestä*. Keuruu: Otava.
- Närvänen, E., Autio, M., Janhonen, K., Mesiranta, N., Mattila, M. ja Torkkeli, K. (2018) *Kuluttajakansalaisten materiaalitajun rakentuminen kodin muodostamisen ja purkamisen taitekohdissa (KAMAT)*. Tutkimussuunnitelma. Tampereen yliopisto ja Helsingin yliopisto.
- Parsons, E. (2013) Pioneering consumer economist: Elizabeth Ellis Hoyt (1893–1980). *Journal of Historical Research in Marketing* 5(3), 334–350.
- Richards, E. H. ja Woodman, A. G. (1900) *Air, Water, and Food, from a Sanitary Standpoint*. New York: John Wiley ja sons.
- Richardson, B. (2002) Ellen Swallow Richards: "Humanistic oekologist," "applied sociologist," and the founding of sociology. *The American Sociologist* 33(3), 21–57.
- Steffen, W., Grinevald, J., Crutzen, P. ja McNeill, J. (2011) The Anthropocene: conceptual and historical perspectives. *Philosophical Transactions of the Royal Society of London A: Mathematical, Physical and Engineering Sciences* 369(1938), 842–867.
- Tadajewski, M. (2013) Helen Woodward ja Hazel Kyrk: Economic radicalism, consumption symbolism and female contributions to marketing theory and advertising practice. *Journal of Historical Research in Marketing* 5(3), 385–412.
- Torkkeli, K., Mäkelä, J. ja Niva, M. (2018) Elements of practice in the analysis of auto-ethnographical cooking videos. *Journal of Consumer Culture*. <https://doi.org/10.1177/1469540518764248>
- Valtion ravitsemusneuvottelukunta (VRN), Opetushallitus (OPH) ja Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL) (2017) *Syödään ja opitaan yhdessä – Kouluruokailusuositus*. Helsinki: Valtion ravitsemusneuvottelukunta.

Kirjoittaja on Helsingin yliopiston kotitaloustieteen ja -opetuksen professori. Katsaus perustuu uuden professorin tervetuliaisluentoon 5.12.2018.